

Peter Altena

Nieuwsgier

Jacob Campo

Weyerman

[1677-1747]

Boom

© 2024 Peter Altena & Boom Uitgevers, Amsterdam

Deze uitgave kon mede verschijnen dankzij een legaat van W.R.D. (Pim) van Oostrum (1943-2011) aan de Stichting Jacob Campo Weyerman, en een subsidie van het Nederlands Letterenfonds.

STICHTING
JACOB CAMPO WEYERMAN

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Vormgeving omslag en binnenwerk Brigitte Slangen

Redactie Sytze van der Veen

Portret omslag Jacob Campo Weyerman door Cornelis Troost, 1724.

Particuliere collectie.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024464135 / NUR 681

www.boomgeschiedenis.nl

www.boom.nl

Inhoud

- 1 *Hier komt Hermes* 7
- 2 [1677-1702] *Jeugdijaren* 17
- 3 [1702-1712] *Schilderjaren* 47
- 4 [1713-1719] *Kunstkringen* 75
- 5 [1720-1721] *'Op eige vlerken' in Rotterdam* 99
- 6 [1721-1725] *'Hier heb je den Ontleeder!'* 125
- 7 [1725-1730] *Luidruchtige Echo* 153
- 8 [1731-1738] *'Vianen, graf voor een Geestryk man'* 195
- 9 [1737-1747] *Achter Haagse tralies* 237
- 10 [1747 en later] *'O! Myn goede Campo! Leven na de dood'* 257
- 11 [Nawoord] *'Ho, ho, 't is Campo Wyerman'* 285
- Noten 297
- Dankwoord 335
- Literatuur 337
- Verantwoording van illustraties 361
- Register van persoonsnamen 363

T. AMSTELBAEK by JOHANNES RATELBAND 1719

AMSTERDAMSCH E A R G U S,

Acht gevende op alle voorkomende

ZAKEN EN GEVALLEN;

ten voornaamste gerigt om de wanfligheden der
menſchelyke bedryven aan te wyzen - en
hunne gebreken op enea vermaaklyken
en luchtigentrant te hekelen.

EERSTE DEEL.

Te AMSTERDAM,

By JOHANNES RATELBAND, Boekverkooper by
't Stadhuys, aan den Dam 1719.

D E ROTTERDAMSCH E H E R M E S,

Behelzende een' ſchat van zeer gee-
ſtige en kortswylige Aanmerkingen over
het gedrag der hedendaagſche Waerelt.

Te ROTTERDAM,

Gedruckt by ARNOLD WILLIS, Boekver-
kooper over den Rijnmin.

Titelprenten en -pagina's van de *Amsterdamsche Argus* (1719) en
De Rotterdamsche Hermes (1720).

Hier komt Hermes

Op een dag in de zomer van 1720 betrad Jacob Campo Weyerman het Rotterdamse koffiehuis van Schoonenberg. Een gezette veertiger, lang van stuk, luidruchtig. Hij ging zitten en pakte een krant, één vel papier aan twee zijden bedrukt. Behalve koffie, kranten en tabak boden koffiehuisen als dat van Schoonenberg soms de gelegenheid om aan een loterij mee te doen of geneesmiddelen in te slaan. Tijdens het drinken, roken en lezen stond het spreken iedereen vrij.

Het etablissement van Geörg Jacob Schoonenberg, officieel 't Engels Koffyhuis, bevond zich in de omgeving van de Beurs. Zo ook het Hollandsche Koffiehuis van Moses Haasverberg, in 1720 omgedoopt tot het Assurantie Coffijhuis op de Beurs.¹ De beurshandelaren zaten daar op hun gemak aan de koffie en wisselden verhalen en meningen uit.

In de tijd van Weyerman gaven kranten als beslagen vensters een diffuus beeld van de wereld: het nieuws bereikte de krant met vertraging en onderging filtering voor het de lezers onder ogen kwam. Alles wat mogelijk enige ergenis kon veroorzaken, was taboe. Gewapend met een pijpje en koffie veegden lezers zelf de vensters van de nieuwsvoorziening schoon. In geanimeerde gesprekken verdwenen de meeste taboes, meer dan eens namen verzinsels en vermoedens de plaats in van wat aan het verhaal ontbrak. De gewoonte om onder elkaar vrijuit te spreken kenmerkte in de late zeventiende en de gehele achttiende eeuw de sfeer in koffiehuisen in Londen en in de Hollandse steden. Hier te lande boden ook wijnhuizen en trekschuiten onderdak aan vrijmoedigen. Het gesproken woord kende een vrijheid die voor het gedrukte woord, zeker in kranten, niet bestond.²

Beurshandelaren streefden naar een helder zicht op de wereld. Be-

trouwbaar nieuws vertegenwoordigde een economische waarde. Het nieuws uit Londen en Constantinopel kon in Rotterdam en Amsterdam schokken en ongemak veroorzaken, goed nieuws zorgde op de Beurs voor tevredenheid en gedurfde investeringen. Vrije uitwisseling van inzichten en kritische toetsing van nieuwsberichten hielpen bij handel en speculatie. Zeker in de zomer van 1720, toen de grote steden in Europa in de greep waren van een tomeloze windhandel en het fortuin een grillig verloop kende.

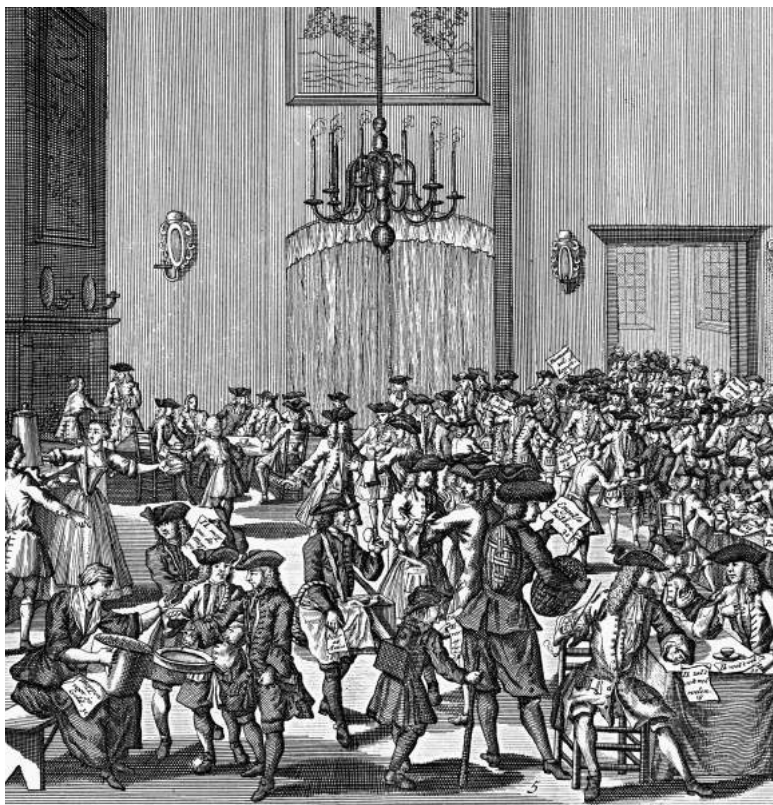
Terwijl Weyerman de krant opsloeg, de berichten uit nabije steden en exotische oorden las, de advertenties doornam, boog de koffiehuis-knecht zich naar hem toe en reikte hem een ander blad. Althans, zo wil het verhaal dat Weyerman in 1720 en jaren later, in zijn autobiografie, vertelde.

8

Het ongeloof moet nu even worden opgeschort, het woord is aan Weyerman. Wat hij naar eigen zeggen in handen gedrukt kreeg bleek geen krant, maar een weekblaadje dat de naam *Argus* droeg en uit Amsterdam kwam. Hij vond het maar een vies druksel, geschikt als verpakkingsmateriaal voor 'een pond Confituuren', het lezen nauwelijks waard. Toch begon hij precies daarmee, met lezen. Hij onderzocht de inhoud van het blad, naar eigen zeggen 'met een ongemeene nieuwsgierigheid', maar al snel kreeg zijn afkeer de overhand. Die *Argus* was slaapverwekkend. Brandde er hier en daar in het blad eens 'een flikkerligdje', dan veranderde dat licht al snel in een 'ylende koorts'. Het blad was weinig meer dan letters op papier en die letters misten geest. Zijn afkeer verwoordde Weyerman scherp en bloemrijk.

Dit was zo ontzettend slecht, oordeelde hij, dat kon hijzelf vele malen beter. Met die belofte, aan zichzelf en anderen, om het beter te doen, begon volgens hem zijn carrière als schrijver van weekbladen. Hij hield woord en op vrijdag 13 september 1720 verscheen in de koffiehuizen van Schoonenberg en Haasverberg het alternatief voor de *Amsterdamsche Argus: De Rotterdamsche Hermes*. Het nieuwe weekblad lag ook in koffiehuizen in andere steden van het land op tafel. Met zijn blad ging hij de strijd aan met zijn Amsterdamse concurrent, Hermes greep elke gelegenheid aan om Argus af te maken.

Aldus de mythische geboorte van de nieuwsgier. Het spel, het provocerende spel van Weyerman, gehoorzaamde aan duidelijke regels. Meer schrijvers en tijdschriften gaven hun entree in de literaire wereld het aanschijn van een duel. Het cultureel maandblad *De Gids* kreeg

Detail van de prent 'De grote Vergader-plaats der Windverkopers van 't Jaar Ao. 1720': het koffiehuis Quincampoix in Parijs, centrum van de windhandel.

aan het einde van de negentiende eeuw een geduchte concurrent in *De Nieuwe Gids*, die alleen al door zijn naam zijn voorganger verouderd maakte. Een duel of een vijandige overname, het gaat hier om metaforen die de kwestie accuraat weergeven. De markt van de satirische weekbladen bood in de ogen van Weyerman niet genoeg ruimte voor twee schrijvers. Met zijn pen probeerde hij zijn opponent zo te verwonden dat er voor hem maar weinig lezers overbleven. Of de scène in het koffiehuis van Schoonenberg zich ooit in werkelijkheid heeft voorgedaan, daar kon eigenlijk niemand zich druk over maken.

Met dit duel begon Weyermans loopbaan als satirisch journalist,

Hier komt Hermes

die zo'n twintig jaar zou duren. Belangrijke wapens in zijn strijd om de lezersgunst: rumoer en schandaal. Zijn belangrijkste wapen: stijl. Aan zijn ervaring in de horeca dankte hij zijn goedgebekteid en een onuitputtelijke voorraad aan goede en gekruide vertellingen. Rumoer verkocht! Weyerman wist dat de lezers een haast onlesbare dorst naar schandaal kenden. Als rumoer ontbrak, moest dat gezocht worden. Hij bediende zijn lezers op maat: wie voeling wilde houden met de actualiteit en wilde lachen, moest *zijn* tijdschriften lezen. Binnen een paar jaar ontwikkelde hij zich tot een criticus van al wat hij zag, een 'Ontleeder der Gebreeken' en een 'Vrolyke Tuchttheer' van zijn tijd.

10

Wie dacht hij wel dat hij was? Wie was hij? Die vragen achtervolgden hem. Het verlangen van lezers om te weten wie de schrijver van de *Rotterdamsche Hermes* was, paste bij de nieuwsgierigheid die hijzelf aanwakkerde en exploiteerde. De mensen die hij in zijn weekblad belachelijk maakte, vergrootten door hun boosheid het rumoer waar hij van leefde. Die boosheid bleek uit een reeks pamfletten anti-*Hermes*. Een daarvan, *Beschouwing van den nieuwen Hermes* van 20 november 1720, heeft de vorm van een brief aan een naamloze correspondent. Van die nieuwe Hermes, hier de naam van de hoofdpersoon van het blad, geeft de pamfletschrijver een signalement: hij is lang van stuk en steekt 'met zynen looden kop boven den gemeenen man' uit. 'Hij is nog Hollander nog Brabander, maar van elx wat.' De Mark was 'zyn vaderlyke stroom' en hij was een 'modernen Ligtmis', een 'Bordeelschuimer'. In Breda, waar de Mark stroomde, had hij 'de gramschap zyner Ouderen ontweken, als een Bandyt, herom gezworven', 'nergens vaste plaats kunnende houden'. Meer dan eens moest hij zich laten behandelen vanwege verwondingen opgelopen 'in den vuilen kryg van Venus'. De syfilislijder ontdeerde ook nog eens kerken. Het leven van een verloren zoon! Het pamflet gaf een eerste kleine biografie van Weyerman, al bleef diens naam onvermeld.

Weyerman probeerde naar vermogen de nieuwsgierigheid te registreren. In het genoemde pamflet wordt niet alleen zijn schandalig leven geschetst, maar ook beweerd dat de gehelnde schrijver met de gedachte speelde om zijn leven in een schelmenroman vast te leggen, een libertijns geschrift van het type 'de Reukeloozen Student, Haagsen Ligtmis, en het Amsterdams Hoerdom'. Weyerman speelde zo drie rollen: die van schrijver, personage in de verhalen van anderen en personage in zijn eigen verhalen.

De belofte om over zichzelf te spreken kwam hij na in zijn *Rotterdamsche Hermes* en zijn latere weekbladen: het wemelt er van persoonlijke geschiedenissen. Zo kwam hij tegemoet aan het verlangen van lezers om de schrijver te leren kennen. Over zichzelf wilde hij het laatste woord hebben, maar het monopolie op zichzelf had hij niet. Anderen, vaak vijanden, ondernamen pogingen om hem te ontmaskeren en ontwierpen zo een ander portret. Naast de kosmopolitische Weyerman die hijzelf wilde zijn, ontstond de schuinsmarcheerder Weyerman waarvoor anderen hem aanzagen. De kennis over zijn leven kende twee uiteenlopende (en vervuilde) bronnen: Weyerman zelf en zijn vijanden. De zo ontstane beelden verschilden radicaal. De diverse verhalen en tegenstrijdige beeldvorming vergrootten het raadsel.

Het meest beeldbepalend was Franciscus Lievens Kersteman, die in 1756 een Weyerman-biografie publiceerde. Kersteman, bovengemiddeld getalenteerd als het ging om bedrog en de vermenging van feiten en fictie, schreef dat boek nog geen tien jaar nadat Weyerman in de gevangenis was gestorven. Hij schreef het vooral om het eigen straatje schoon te vegen: hij zat zelf achter de tralies en probeerde zich te verontschuldigen door op iemand te wijzen die het echt verdiend had om te worden opgesloten. Die biografie verkocht goed – er kwamen herdrukken, er verschenen een vervolg en een vertaling – maar het grootste succes bestond erin dat lezers geloofden dat het allemaal waar was. Wat in latere tijden ook over Weyerman werd geschreven, in biografische woordenboeken en andere naslagwerken, bijna altijd leende men stukjes van Kersteman, soms aangevuld met fragmenten van Weyerman over zichzelf.

11

Over Jacob Campo Weyerman, zijn leven, zijn werk en zijn tijd gaat dit boek. Het kan niet anders of Weyerman, diens vijanden en Kersteman schrijven op sommige bladzijden mee. Al deze bronnen verdienen het om zowel gewantrouwd als gebruikt te worden. De door Kersteman en Weyerman gepresenteerde levensfeiten moeten behoedzaam worden gehanteerd, op juistheid onderzocht en op waarschijnlijkheid beoordeeld.

Weyerman legde zich in zijn werk toe op amusement en hekeling. In het bijzonder in zijn rol als satiricus genoot hij aanzien en beschikte hij over macht: met zijn scherpe tong schiep hij zich in goede tijden een podium en een publiek. Hij had oog voor de gebreken van zijn tijd-

Hermes' aanslag op Argos was een bekend mythologisch thema. Oppergod Zeus veranderde zijn geliefde Io in een koe om zijn echtgenote Hera te misleiden, maar zij had hem door en liet Io bewaken door Argos met zijn honderd scherpe ogen. Hermes kreeg van Zeus opdracht haar te bevrijden; eerst bracht hij Argos in slaap door hem te betoveren met zijn fluitspel en vervolgens onthoofdde hij hem met zijn zwaard. Op het vignet van de *Amsterdamsche Argus* is de naamgever afgebeeld als de alziende bewaker van de koe Io. Het vignet van de *Rotterdamsche Hermes* borduurt voort op het verhaal en geeft Weyermans bedoeling weer: het toont Hermes met geheven zwaard, op het punt Argos om zeep te helpen. Op deze ets van Jan Lievens (1625) brengt Hermes Argos in slaap.

genoten. Dat vroeg van de satiricus nabijheid. Zijn indrukken en verhalen waren ontleend aan wat hij zelf beleefde en om zich heen zag. Uit het leven gegrepen, maar het hekelend schrijven vroeg behalve nabijheid ook distantie: het slachtoffer van zijn pen had hij liever niet als buurman.³ Weyerman vermomde zich daarom als ‘Hermes’, als ‘Ontleeder’ of als ‘Heremyt’, als personage dus, en koos een bloemrijk register dat ver verwijderd was van de spreektaal. Hij nam ook fysieke distantie in acht: in zijn satirische jaren woonde hij in Kralingen, Rotsoord, Breukelen en Abcoude, niet ver van de steden Rotterdam, Utrecht of Amsterdam, maar ver genoeg. Afstand en nabijheid, een haast onmogelijke spagaat: de vijanden die hij met zijn pen schiep, verloren die afstand uit het oog én Weyerman zelf slaagde er ook steeds minder in die afstand te betrachten. Hij wist uiteraard dat zijn tijdgenoten hem niet enkel met instemming volgden, maar hem de maat namen zoals hij anderen de maat nam. De verontwaardiging en het leedvermaak waarin hij in zijn hekelschriften grossierde, keerden zich na verloop van tijd tegen hem. Hij verloor zijn aanzien en verspeelde zijn publiek. Op de vette jaren volgden magere.

Gedurende de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw hingen donkere wolken van afkeer over het leven en daardoor ook over het werk van Weyerman: iemand die zich schuldig had gemaakt aan laster en chantage en in de gevangenis was overleden, kon niet deugen. Het beeld dat zijn vijanden van hem hadden ontworpen werd dominant. In de tweede helft van de twintigste eeuw kantelde dat beeld: Weyerman werd een rebel, een dappere nestbevuiler. Het is de vraag of dat nieuwe beeld standhoudt.

Deze biografie is chronologisch opgezet en dat ligt misschien minder voor de hand dan gedacht. Vakgenoten die zich kritisch opstellen tegenover de biografie – meer dan eens vakgenoten die dan ook geen biografie willen schrijven en gehoorzamen aan de traditie van het anti-biografisme

Nieuschierigbeyt, het verlokkeend ooft van Temptatie, waaraan de aangenaame Sexe zig nog dagelyks overgaapt, dwong my onlangs een vriendelyk oog te slaan op een blad papiers.
Rotterdamsche Hermes nr. 1 (13 september 1720).

– hekelen de chronologische orde: ‘Het gros van de biografieën begint met de ooievaar en eindigt met Jan Hein.’⁴ Alsof het leven niet eenzelfde orde kent. Een belangrijk praktisch voordeel is dat de chronologie houvast biedt aan lezer en schrijver. Belangrijker is dat dit stramien recht doet aan de complexiteit van een mensenleven, waarin veranderingen en gebeurtenissen zich voordoen in de volgorde van de tijd. Met dien verstande dat ze zich voordoen zonder de distantie waaraan de biografie zijn wijsheid achteraf ontleent.⁵

14

Voor een goed begrip van een mensenleven is kennis van de tijden en plaatsen waar het zich afspeelt noodzakelijk. Misschien geldt dat nog meer voor een schrijversleven. Schrijvers zijn de seismografen van de eigen tijd. Wie de schrijver goed wil begrijpen, moet voeling met zijn wereld hebben. Om die reden zal in deze biografie aandacht geschonken worden aan de historische context van de tweede helft van de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw.

Met deze biografie wil ik niets bewijzen. Dat de satiricus Weyerman de moeite van de levensbeschrijving waard is, daar ben ik van overtuigd en ik hoop dat de lezer dat standpunt na lezing deelt. Weyerman is echter geen ‘casus’ om een hogere of diepere wijsheid te vinden of te bevestigen.

Deze biografie volgt de opkomst en ondergang van een satiricus. Het levensverhaal kent enkele leidmotieven, zoals Weyermans verhouding tot fysieke en morele grenzen; zijn strijd om den brode en de bijbehorende vele ambachten; zijn grote mond; zijn ontrouw en verraad; zijn toe-eigening en zucht tot verbetering van teksten van anderen. Wat spijtig genoeg weinig aan de orde komt, is zijn loopbaan als schilder. Er zijn slechts weinig schilderijen van hem bewaard gebleven en die zijn ook nog eens ongedateerd. Over zijn carrière als schilder licht Weyerman de lezer zelf uitvoerig in, andere bronnen zijn echter zeldzaam.

Dit boek besteedt onvermijdelijk aandacht aan de duistere en kwaad aardige kanten van Weyerman. Hem is in onze en in zijn eigen tijd veel ten laste gelegd: homohaar, antisemitisme, antipapisme, misogynie, chantage, hypocrisie en opportunisme. Goede redenen om hem geen straatnaam te gunnen: ‘Voornoemd gedachtegoed past simpelweg niet binnen de huidige maatschappelijke normen en waarden’, zoals de argumentatie luidde bij een recente afwijzing van het verzoek tot vernoeming in Breda, de stad van zijn jeugd.⁶ Biograaf Kersteman had

zo'n tien jaar na de dood van Weyerman goed zicht op de kwalijkste kanten van zijn hoofdpersoon. Het tijdvak waarin Weyerman leefde en werkte draagt vaak de naam van de Verlichting, maar dat betekende niet dat het gezond verstand bij iedereen zegevierde. Veel van zijn intolerantie en morele dubbelzinnigheid deelde Weyerman met zijn tijdgenoten. Tegelijkertijd ambieerde hij het ambt van een 'vrolijke tucht-heer' die zijn lezers lachend de waarheid zei, bijgeloof en bigotterie en schijnheiligheid bestreed en zo zijn tijdgenoten schoolde in het kritisch gebruik van de rede en de ervaring. En zijn stijl en humor zijn onnavolgbaar, zoals de schrijver P.F. Thomése terecht betoogde. Alleen al daarom had Weyerman 'allang' tot 'de Groten Van Zijn Tijd' gerekend moeten worden.⁷ Geen straatnaam voor hem, maar misschien wel een Weyermansteeg? Breda heeft onlangs de ontbrekende vernoeming enigszins goedgeemaakt door een grote muurschildering in winkelcentrum 't Sas, al wordt de naam van de geportretteerde daarop niet vermeld.

15

Ruim driehonderd jaar geleden begon in een Rotterdamse koffiehuis de carrière van Weyerman als spraakmakend schrijver van weekbladen, als ongeëvenaard ontleder van de gebreken van zijn tijd, met een scherp en soms bijziend oog voor zijn eigen tekortkomingen. Driehonderd jaar later wil dit boek antwoord geven op de vraag wie die man is geweest. Zijn naam zal ik schrijven als 'Weyerman', hoewel hijzelf meer dan eens als 'Weijerman' tekende. Zijn voornaam spelde hij vaak als 'Jakob', maar hier noem ik hem 'Jacob'. In de Weyerman-bibliografie geef ik de naam zoals die op de titelpagina's staat.